

I. ELTE ÁJK Jog- és Politikaelméleti Konferencia

ELFOGADOTT SZEKCIÓK

1. A gyermekek jogai és politikai részvétele *(szekcióvezetők: Könczöl Miklós, Lux Ágnes)*

A jogosultságokról folyó diskurzus a XX. század során eljutott arra a pontra, ahol megkérdőjeleződött a jogok (mint *facultas agendi*) alanyának addig paradigmaticus képe. Ez nem magyarázható kizárólag azzal a gyakorlati megfontolással, hogy ha jogokat tulajdonítunk a gyermekeknek (fogyatékkal élőknek, idegen államok polgárainak, stb.), az politikai szempontból könnyebbé teszi a sajátos érdekeik védelmének az igazolását – de kétségkívül összefügg vele. Ha a jogosultságok ilyen kiterjesztését egy lineáris folyamatnak tekintjük, akkor két alapvető kérdés merül fel: egyrészt hogy hol tart ma a folyamat a gyermekek jogaival kapcsolatban, másrészt hogy vannak-e korlátai. Különösen a korlátok kérdése foglalkoztatja az elméleti szerzőket a XXI. században. Ennek oka az a feszültség, ami a jogosultságok kiterjesztésének igénye és a jogok gyakorlásához szükséges képességek hiányának sokáig meg nem kérdőjelezett képzete közt tapasztalható, például a részvételi jogok terén. Ehhez járul az a párhuzamos folyamat, amelyet a nem-paradigmatikus helyzetek és állapotok sajátos értékének felismeréseként írhatunk le, és amelynek nyomán szintén vitathatóvá válik – többek között – a „felölt” jogok gyermekekre való kiterjesztése.

Ezek alapján elősorban a következő kérdéseket javasoljuk megvitatásra: (1) Hogyan hat a gyermekek jogainak elismerése iránti igény a jogosultságok fogalmára általában? (2) Mennyiben tekinthetők sajátosnak a gyermeki jogok? (3) Elméleti szempontból megkülönböztethetünk-e (érdek)védelmi és részvételi jellegű jogokat? (4) Mennyiben szólhat a gyermekek politikai részvétele ellen a gyermekkori mint sajátos életszakasz elismerése? (5) Lehet-e kitüntetett szerepe a gyermekek jogainak a környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos álláspontok megfogalmazásában? (6) Az életkor-alapú diszkrimináció csak a gyermekekkel kapcsolatban igazolható-e? (7) Milyen szerepe lehet a szülők és a család fogalmának a gyermekek jogainak jellegét és tartalmát illetően?

2. A hatékonyság mint a joggal és a politikával szembeni elvárás *(szekcióvezetők: Mike Károly, Szalai Ákos)*

Megjelenik-e a közgazdaságtanból átvett hatékonyság szempontja a jogban - akár a jogalkotásban, akár a jogalkalmazásban - és a közpolitikában? Ha igen, milyen formában? Felmerül egyrészt a pozitív (deskriptív) kérdés, mennyiben magyarázhatók egyes intézmények vagy döntések azzal, hogy a hatékonyság elvárását tükrözik. Másrészt vizsgálható a normatív (preskriptív) kérdés, hogy helyes-e, ha az elvárást érvényesíteni akarjuk. Ha pedig van ilyen törekvésünk, milyen szinten, milyen formában és eszközökkel lehet ennek értelme? Általános és szűkebb jogi-közpolitikai kérdéskört tárgyaló, elméleti és empirikus előadásokat is várunk.

3. A kizárás dilemmái *(szekcióvezető: Ujlaki Anna)*

Kik és milyen feltételekkel lehetnek a politikai közösség tagjai? Milyen indokaink lehetnek egyesek kizárására? Egyáltalán mit értünk tagság alatt, amikor állampolgárokról, migránsokról, bevándorlókról, menekültekről, kisebbségekről, nőkről beszélünk? Milyen jogok forognak kockán a gyakorlatban? Milyen kötelezettségekkel jár együtt a tagság? A formális tagságon túl milyen különbségek tesznek egyeseket „egyenlőbbé” vagy szabadabbá másoknál? Mi a szerepe és a felelőssége az államnak ezekben a társadalmi és politikai viszonyokban demokratikus és nem demokratikus viszonyok között? Mikor válik élet-halál kérdéssé a tagság?

A szekció a politikai közösségből való kizárás tágan értett fogalmát járja körül. A szekció elsődleges célkitűzése a kizárással és a befogadással foglalkozó hazai kutatók és kutatások összefogása, tartozzanak azok szigorú értelemben a politikaelmélethez vagy más tudományterületekhez. A szekció célja, hogy feltárja a különböző elméleti megközelítések közötti kapcsolódási pontokat, a kizárás dinamikája mögött rejlő

strukturális okokat, rámutasson a jogoktól vagy lehetőségektől való megfosztottság különböző formáira és szintjeire, és hogy feltárja, hogyan vezetnek a különböző gyakorlatok a kizárás egymáshoz egészen hasonló egyéni és csoportos tapasztalataihoz.

A szekcióban olyan politikaelméleti és más diszciplínához kapcsolódó előadásokat várunk, amelyek a kizárásnak ehhez a tágan vett fogalmához kötődnek. Ide tartoznak az állampolgárság, a migráció és a bevándorlás kérdései, a nemzetállami határok kihívásai, a nemzeti és etnikai, vallási, szexuális kisebbségek, a nők, a fogyatékosággal élő személyek állammal való kapcsolata, a gazdasági helyzet vagy épp az életkor hatása arra, hogy mennyiben vagyunk egyenlő tagok vagy mások mennyiben tekintenek bennünket egyenlő tagoknak a politikai közösségekben. A szekcióban olyan előadásokat is várunk, amelyek a globális kihívások, így a klímaváltozás vagy a háborúk és a kizárás kapcsolatára mutatnak rá.

4. A konzervativizmus válsága? (szekcióvezető: Nyirkos Tamás)

A kortárs politikai mező egyik sajátos vonása a konzervativizmus önértelmezésének megváltozása: az a tény, hogy eredendő habitusa ellenére miként válik maga is újítónak és kezdeményezővé a klasszikus formájától sok tekintetben eltávolodott, posztmodern liberalizmussal szemben. Eközben újra kell értelmeznie saját örökségének liberális elemeit, illetve választ kell adnia azokra a kihívásokra, amelyeket pl. a populizmus vagy a „konzervatív forradalom” eszméi jelentenek. Mindezek, illetve a modern társadalmakat jellemző kulturális változások egyben újra felvetik a konzervativizmus megalapozásának, az erkölcsi és a vallási hagyományhoz való viszonyának kérdéseit is. A konzervativizmus ennek következtében maga is különböző irányzatokra és egymással polemizáló táborokra hasad, miközben a nyugati világban a tudományos szférában is érezhetően marginalizálódik. A szekció az említett jelenségeket – a válság és a válságra adott válaszok problémáit – részben politikaelméleti, részben történeti módszerekkel közelíti meg, de nyitott az egyéb (társadalomtudományi, filozófiai, politikai teológiai) megközelítésekre is.

5. A liberalizmus válsága és a „posztliberalizmus” (szekcióvezető: Mándi Tibor)

Francis Fukuyama híres, sokszor – sokszor tévesen vagy felületesen – idézett 1989-es cikke, illetve azt követő könyve nemcsak, vagy nem is elsősorban egy politikai berendezkedés, a nyugati típusú liberális demokrácia győzelméről, hanem egy politikai ideológia, a nyugati liberalizmus felsőbbrendűségéről szól. Nem sokkal a könyv megjelenése után megjelentek azonban azok a kritikák, amelyek az 1989-es eseményekben nem a történelem végét, hanem az univerzalista liberalizmus válságának, és egy poszt-liberális korszak beköszöntének a kezdetét látták (vö. Gray 1993). Napjainkban széles körben elterjedt nézetté vált, hogy a klasszikus liberalizmus, mely sokáig a modernség meghatározó ideológiájának, eszmei-filozófiai alapjának számított, súlyos válságtünetekkel küzd (l. Manent 2014, Luce 2017, Fukuyama 2022, Gray 2023, Moyn 2023). A liberalizmus válságát leginkább az eszmerendszert két oldalról érő kihívásokban érhetjük tetten.

A progresszív baloldalon, különösen az értelmiségi és akadémiai elit körében egyre befolyásosabbá váló identitáspolitikai törekvések (Mounk 2023) a klasszikus liberalizmus törvény előtti, illetve esélyegyenlőségként értelmezett egyenlőségfogalmát felváltották a végkimenetel egyenlőségére („equity”) vonatkozó követelésekkel, miközben a marginalizált társadalmi csoportok előtérbe helyezésével elvetik a liberalizmus hagyományos individualizmusát, és nyíltan szakítanak a klasszikus liberalizmus olyan alapelveivel, mint a szólás- és véleményszabadság, illetve a tudományos kutatás és vita szabadsága. A konzervatív jobboldalon a szintén növekvő befolyással rendelkező „posztliberális”, illetve „nemzeti konzervatív” irányzatok a társadalmat összetartó erős vallási, illetve nemzeti kötelékek felszámolását, és a világos közjófilozófia megfogalmazására való képtelenséget vetik fel mint a klasszikus liberalizmus orvosolhatatlan hibáit (Deneen 2018, Hazony 2018, Vermeule 2022). Mindkét oldal egybehangzóan a pejoratív „neoliberális” jelzővel illetett klasszikus liberális, szabad piaci gazdaság-szervezést teszi felelőssé a növekvő társadalmi egyenlőtlenségekért és elidegenedésért. Bár radikálisan eltérő társadalmi és politikai célok szolgálatában, de mindkét oldal egyetért a klasszikus liberalizmus individualista megalapozásának, és a semleges és korlátozott államhatalom eszményének elutasításában.

A szekció elsődleges célja a liberalizmus fentebb jelzett válságjelenségeinek beható vizsgálata, átfogó vagy specifikus értelmezése, a válság okainak, illetve belső összefüggéseinek a feltárása – beleértve a fentebb

jelzett diagnózis helytállóságának részbeni, vagy egészbeni vitátását, illetve megkérdőjelezését is. A szekció egyben teret kíván nyitni a kortárs liberalizmus helyzetére, a liberális hagyomány belső feszültségeire, továbbfejlesztési, illetve rekonstrukciós lehetőségeire vonatkozó, mind tematikai, mind módszertani szempontból sokszínű reflexiónak, amely magában foglalja az eszmetörténeti, ideológiakritikai, politikaelméleti és politikai filozófiai megközelítések lehető legszélesebb körét.

6. A „politikai” paradigmáinak ütközése a koramodern és modern magyar politikai gondolkodás történetében (szekcióvezető: Hörcher Ferenc)

Ebben a szekcióban az NKE EJKK Politika- és Államelméleti Kutatóintézete által elnyert OTKA pályázat kutatási anyagából adnak ízelítőt a résztvevő és kapcsolódó kutatók. Mind arra az általános kérdésre keresik a választ, amely a projekt kutatási kérdése: hogy vajon mennyiben alkalmazható a koramodern kori magyar politikai gondolkodásra az a fogalompár, amely a politikai értékrend két végletét jelenti. Az egyik oldalon a Machiavellitől Carl Schmittig vezető érdekelvű politika-szemlélet, a másik oldalon egy arisztoteliánus-keresztény értékkelvű gondolkodás, amelynek fő kérdése a közjó szolgálata. Ezek persze ideáltípusok, melyek tisztán nem érvényesülnek, hanem csak valamilyen kombinációjuk. Az előadások ezen általános keretrendszerben kínálnak egy-egy "esettanulmányt".

7. A technológia (jog)elmélete(i) (szekcióvezető: Zódi Zsolt)

Az elmúlt 30 év technológiai fejleményei komolyan felforgatták a jog, és a jogelmélet világát is. A 90-es évek közepén, az internet megjelenése után főleg a tételes jogászokat kezdték el izgatni a technológiával kapcsolatos jogelméleti problémák. Ekkor jelenik meg a „kód” elmélete (Reidenberg 1996, Lessig 1998) amely a számítógépes algoritmusok és architektúrák magatartásszabályozó jellegét kezdi el boncolgatni. Az elmélet szerint a kibertérben már nem a jog, és még csak nem is a fizikai környezet, hanem a számítógépes programok lesznek azok, amelyek cselekvéseinket behatárolják és irányítják – a kód felváltja a jogot.

A 90-es években tehát még tételes jogászok foglalkoznak mintegy mellékesen az elméleti kérdésekkel, a 2000-es évek elején azonban az elméletek egy új hulláma jelenik meg, főként Roger Brownswordnek és Mirelle Hildebrandtnak köszönhetően, (Brownsword 2008, Hildebrandt 2006) amelyek már átfogóak, és a „klasszikus” jogelméleti témákat mozgatják – olyanokat mint a normativitás problémája, az emberi szabadság kérdése, a jog legitimitása, a magán- és az állami szabályozás viszonya és a jogállamiság problémái, a jog fogalma vagy a jog és az erkölcs kapcsolata.

A 10-es években, az internetes platformok és a mesterséges intelligencia felfutásával azután annak vagyunk szemtanúi, hogy a „jog és technológia” addig kevesek által művelt, marginálisnak számító területe fokozatosan a jogelméleti (és az alkotmányelméleti) fősodorba kerül. Az internetes platformok elsősorban a „big data” narratíván keresztül az adatok, és az „adatvezérelt társadalom” elbeszélését indítják be, (pl. Pasquale 2016, van Dijck 2018, Cohen 2018), amelynek kifejlődik egy kifejezetten erős alkotmányelméleti ága is, (Balkin, Post), a mesterséges intelligencia pedig eleinte az etikai kérdéseket hozza felszínre. Az előbbiben olyan jog- és társadalomelméleti problémákat találhatunk mint a platformok szinte minden társadalmi alrendszeret felforgató jellege, a nyilvánosság drámai átalakulása, a „cheap speech”, a visszhangkamrák megjelenése, a társadalmi polarizáció, a dezinformáció és a gyűlöletbeszéd elharapózása. A mesterséges intelligencia kapcsán pedig az általa felvetett etikai problémákon keresztül egészen olyan végső filozófiai kérdésekig is eljuthatunk, hogy mitől is vagyunk emberek, és milyen következményei lesznek, ha a gépek az intellektuális tevékenységekben, - mint a jogászkodás, vagy az orvoslás – is nagyságrendekkel jobbak lesznek nálunk.

8. Az alkotmányelmélet szerepe a változó alkotmányjogi intézményi gyakorlatok értékelésében (szekcióvezető: Gárdos-Orosz Fruzsina)

Az alkotmányjogi diskurzusok hagyományosan szorosan egy-egy nemzeti jogrendszer sajátosságaihoz, intézményi megoldásaihoz és gyakorlatához kapcsolódnak. Ezek mellett, az utóbbi évtizedekben egyre inkább

előtérbe került a jogtudományi elemzésekben az alkotmányjog integrált, többszintű, adott esetben globalizálódó jellege. Az alkotmányelmélet ugyanakkor jellemzően kevésbé kap hangsúlyos szerepet ezekben a diskurzusokban, holott egyaránt alkalmas lehet arra, hogy az egyes alkotmányos rendszerek és azok változásai, valamint a nemzetközi és európai szinten integrált alkotmányos struktúrák működésének értékelése számára viszonyítási alapot nyújtson. A szekció az alkotmányelmélet szerepét helyezi előtérbe az alkotmányos struktúrák és eljárások, intézményi gyakorlatok, valamint azok értékelése és a kapcsolódó módszertani kérdések vonatkozásában.

9. Az egyenlőség mítosza? Sérülékeny helyzetű csoportok és a jog (szekcióvezető: Kiss Valéria)

A modern jogrendszerek számos olyan szabályt és elvet tartalmaznak, amelyek célja az emberi méltóság védelme és az egyenlőség eszméjének megvalósítása. A (jog)szociológiai kutatások azonban rendkívül világítanak, hogy az egyenlőség eszméje a gyakorlatban felemás módon, olykor pedig egyáltalán nem érvényesül. A szekcióban abból indulunk ki, hogy ha egyes kisebbségi csoportok nézőpontjából, szemüvegén keresztül vizsgáljuk a jogrendszer működését, egészen új képet kapunk róla. Ez a nézőpontváltás módszertani és jogelméleti kérdéseket is felvet, hiszen megfelelő elméleti keret nélkül nem tudjuk az érintettek szempontjából releváns kérdéseket feltenni, illetve a kutatási eredményeinket értelmezni. A szekció tervezett előadásai a kritikai jogelmélet, és az egyes alávetett csoportok helyzetére fókuszáló, erős társadalomtudományi beágyazottsággal rendelkező jogkritikai irányzatok belátásait, és azok gyakorlati, kutatási alkalmazását vizsgálják.

10. Az emberi méltóság tiszteletének elméleti dilemmái (szekcióvezető: Barcsi Tamás)

A szekció főbb kérdésselvetései: A szekcióban olyan problémákat járunk körbe, amelyek valamiképpen kapcsolódnak az emberi méltóság fogalmához, az emberi méltóság tisztelete etikai elvéhez, illetve az emberi méltósághoz való joghoz. Az elméleti „alapozó” előadásokban az emberi méltóság fogalmával kapcsolatos kortárs diskurzusokról, illetve a fogalommal kapcsolatos kételyekről, és az ezekre adható válaszokról, továbbá egy karakteres emberi méltóság koncepció politika- és jogelméleti vonatkozásairól lesz szó (Barcsi Tamás, Balogh László Levente). Tervezünk olyan előadást, amely az igazságosság és az igazságérzet evolúciós pszichológiai megközelítése alapján tárgyalja az emberi méltóságot mint az együttműködést lehetővé tevő reciprocitás feltételét, és ennek viszonyát a társadalmi bizalomhoz (Bene Adrián). A témával kapcsolatos politikaelméleti előadás kiindulópontja szerint míg a kapitalizmus korábbi időszakában a szükségletek körül bontakoztak ki a politikai küzdelmek, ma a félelmek kerültek középpontba. Az előadó arra a kérdésre keresi a választ, hogy a félelmek radikalitása miképpen lehet a progresszív baloldali politikák alapja, szemben a közfelfogással, amely szerint ezek szükségszerűen jobboldali politikákat alapoznak meg. Heller Ágnes klasszikus koncepcióját újragondolva a mai tőkés világ politikai térképét nyújtja, új keretbe helyezve az emberi jogok kérdését is (Kiss Viktor). Két előadás az emberi méltóság speciális összefüggéseivel foglalkozik jogelméleti aspektusból: az egyik a „totális” pszichiátriai intézmények kapcsán felmerülő problémákat elemzi, a másik az életvégi döntések kérdéseit tárgyalja egy aktuális ügyből kiindulva (Dobai Attila Marcellán, Zeller Judit).

11. Alkotmányosság a nemzetállamokon túl (szekcióvezető: Pócza Kálmán)

Az európai alkotmányosságról való diskurzusban domináns szerepet játszó elmélet-csoport, az alkotmányos pluralizmus lényege abban ragadható meg, hogy hívei egyszerre elfogadják az ellentétes, autonóm és egyben kizárólagos alkotmányos igények létezését, ugyanakkor ezeket az igényeket egyenrangúnak tekintve az egyoldalú szupremácia-igényüket visszautasítják. Az alkotmányos pluralizmus ernyője alá sorolt elméletek közötti fő különbség a normativitás területén jelentkezik, vagyis az egymásnak ellentmondó alkotmányos igények problémájára kínált megoldás módszerében. Az alkotmányos pluralizmus egyes irányzatai azonban deskriptív értékelésnek tekinthetők: elismerik, hogy a bíróságok európai és nemzetállami szintje egyszerre lép fel kizárólagos szupremácia-igényekkel, így nem lehetséges statikus hierarchiát felállítani, következésképpen a

gyakorlatban heterarchikus, plurális rendszerről beszélhetünk. Ez a leíró jellegű realizmus leginkább a radikális alkotmányos pluralizmusra jellemző, amely ezen a ponton megállva arra a következtetésre jut, hogy a szigorúan jogi módszerek a probléma megoldására nem alkalmasak, a konfliktus így szükségszerűen politikai módszerekkel oldható fel. Arra az eshetőségre, hogy egy tagállami (alkotmány)bíróság az Európai Unió Bíróságának egy ítéletéről kimondja, hogy nem alkalmazható, mert alkotmányellenes vagy hatáskörtúllépést jelent, korábban nukleáris fegyverként tekintettek, ami az uniós jogrend összeomlását is magával hozhatja. Az elmúlt évtizedben azonban ez több alkalommal is előfordult, és a tapasztalat azt mutatja, hogy az európai integrációra nézve veszélyesnek tűnő bírósági konfliktusokat formális vagy informális politikai folyamatok tudták elsimitani. Mindez arra enged következtetni, hogy a bíróságok révén létrejövő alkotmányos konfliktusoknak az európai egység védelmében történő rendezésére hatékonyabb eszköz lehet a politikai kompromisszum, mint a bírói párbeszéd.

12. Bíróságok változó szerepben (szekcióvezető: Török Soma)

Napjaink politikailag és gazdaságilag is változékony, instabil körülményei a bírói hatalmi ágat, a bíróságokat is sok szempontból készítették bevett szerepük újra- és átértelmezésére. A „bíró a törvény szája” megközelítés eleve a Montesquieu-i modellnek is csupán leegyszerűsítő olvasata. A modern liberális demokráciák hatalmi ágainak munkamegosztását tekintve azonban egyértelmű, hogy a törvénykezés távolról sem légüres térben, az élettől, a politikától vagy a gazdaságtól elszigetelten működik. A bíróságok – hogy csak néhány példa álljon itt – a jogállami paradigmának megfelelően kontrollt gyakorolnak a közigazgatás felett, valamint a társadalmilag helyesnek tartott értékelés szerint biztosítják a jogalanyokat megillető alanyi jogokat. Ebből adódóan pedig óhatatlanul – nem mintha semlegességük egyébiránt megvalósítható, avagy kívánatos volna – kiemelt színtereivé válnak a társadalmi konfliktusok rendezésének is.

A jogállami paradigma napjainkban – talán éppen a bizonytalan körülmények hatására – jelentős nyomás alatt áll, és ez a bíróságok tevékenységére is kihat. Korábban politikai természetű társadalmi konfliktusok jogiként merülnek fel és kerülnek ekként a bíróságok elé, míg ezzel egyidejűleg bizonyos típusú jogi igények el- (vagy el nem) bírálása szükségszerűen politikai színezetet kap. A fokozatbéli különbségek mindazonáltal markánsak. Elképzelhető, hogy döntésével a bíróság – a végrehajtó hatalom helyett – közpolitikai célt valósít meg, mint ahogyan az is, hogy ilyesfajta törekvésekkel szembe megy, esetleg azokat célzottan megakadályozza. A változatos jogalapokon álló igényérvényesítés alperesi pólusán pedig egyre gyakrabban a közigazgatás, a kormányzat, vagy egyenesen a jogalkotó áll. A döntéshozatalt a bíróság azonban – minthogy feladata az alanyi jogok védelme és a társadalmi konfliktusok feloldása – aligha kerülheti meg, a politikai és jogi kategóriák összemosódásának okai pedig a társadalomban rejlenek.

Mindez újfajta szerepfelfogást kíván meg a bíróságtól, amely e változó szerep jelentette kihívásoknak csak akkor tudhat megfelelni, ha szilárd elméleti alapokon nyugvó, önreflektív elképzelésekkel rendelkezik mind a saját helyét, mind a jog társadalmi funkcióját illetően. Szekciónkban néhány speciális kérdéskör kapcsán a bíróságok változóban lévő szerepköréről kívánunk értekezni.

13. Demokrácia, jogállam és narratívák – a megismerés új kihívásai és lehetőségei (szekcióvezető: Tóth Fruzsina)

A XXI. században a liberális demokráciát és jogállamiságot új kihívások érik nem csak a gyakorlatban, hanem az elméletben is: a klasszikus elméleti megközelítések magyarázó ereje csökken. Különösen elgondolkodtató a helyzet a posztszovjet régióban és így hazánkban, ahol kérdéses az is, hogy ezek az elméletek mennyire voltak valaha alkalmazhatóak. Régióinkban a rendszerváltás óta különböző demokratikus és antidemokratikus folyamatok egyszerre jelennek meg, változó intenzitással. Szekcióban azt járjuk körbe, hogy a különböző demokrácia- és jogállamiság-elméletek – legyen szó akár Hannah Arendtről, Jürgen Habermasról vagy Nancy Fraserről – mennyire alkalmazhatóak ebben a régióban. Sajátos régiós történelmi múltunk, tapasztalataink és beidegződéseink mellett hogyan tudjuk olvasni ezeket az elméleteket? Emellett arra is keressük a választ, hogy hogyan ismerhető meg mindez. A hagyományos módszereken túl, milyen megismerési lehetőségek és források állnak rendelkezésünkre? Milyen új perspektívát jelent és mit adhat hozzá az elmülethez, ha változtatunk a megismerés módszerein és az egyén narratívái felé fordulunk?

14. Jogászi etika (szekcióvezető: Budai Katalin)

A jogászi etika kifejezés legszűkebb értelemben az egyes jogászi hivatásrendek képviselőire irányadó speciális erkölcsi, magatartási és felelősségi szabályok összességére utal. Amennyiben túllépünk a szabályokon, egy olyan tágabb megközelítéshez jutunk, amely a hivatásgyakorlók szakmai identitására fókuszál. A jogászi etika oktatásában leginkább az első, ritkábban az utóbbi felfogás érvényesül. A tágabb megközelítés jellemzi ugyanakkor a jogászi szereppel kapcsolatos elméleteket és a különböző jogi etikai koncepciókat, amelyek esetében a képet tovább árnyalják az eltérő módszertani megközelítések. Egyes szerzők a morálfilozófia, mások a politikai filozófia, megint mások a behaviorizmus vagy valamilyen egyéb felfogás eszköztárát alkalmazzák a jogászok különleges társadalmi helyzetével és funkciójával összefüggő etikai kérdések megválaszolására, így esetenként más-más tényezőket vesznek figyelembe, illetve eltérő szempontokra helyezik a hangsúlyt, vizsgálódásaik során.

A jogászi etikával kapcsolatos tudományos diskurzus az Egyesült Államok akadémiai köreiből indult ki az 1970-es évek környékén, és csak lassan terjedt át a világ más országra. A tudományterületet a mai napig az angolszász dominancia jellemzi. A hazai jogtudományban a jogászi hivatás szerep-specifikus etikai koncepcióival foglalkozó ún. elméleti jogi etika (theoretical legal ethics) kevésbé kutatott terület, a jogászi etika kérdéseinek vizsgálata pedig leginkább az egyes hivatásrendek magatartási kódexeinek és a vonatkozó jogszabályi előírásoknak az elemzésére irányul. A globalizáció és a jogrendszerek közötti konvergencia korában ugyanakkor különösen hasznos lehet az elsősorban angolszász jogirodalom által kimunkált főbb elméleti jogi etikai irányzatok és koncepciók megismerése és jogösszehasonlító szemléletű kritikai elemzése. A hivatásrendek közül az ügyvédi tevékenységet végzők esetében a legnyilvánvalóbb az ilyen vizsgálódások előnye, figyelemmel a „kontinentális ügyvédi hivatásmodell fokozatos eróziójának” tendenciájára az angolszász szerepfelfogásra jellemző piaci megközelítés térhódításával szemben. A jogászi etika oktatásával kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok, amelyek a szekció egyik kiemelt témáját képezik, szintén rámutatnak a jogászi szereppel kapcsolatos különböző elméletek tanulmányozásának fontosságára a szakmai identitás fejlesztése kapcsán.

A szekcióterv a jogászi etika fogalmát kifejezetten tágan értelmezi, így a szekció nyitott minden olyan előadás számára, amely a jogászi tevékenység etikai aspektusaival foglalkozik.

15. Kategóriák és cselekvés: Osztályok, rasszizmus, és a nemek politikai hatásai globális perspektívából (szekcióvezetők: Éber Márk Áron, Fábrián Katalin, Geröcs Tamás)

Mi a politikaelmélet és az empirikus társadalomtudományi kutatás kapcsolata? Mi a sokféle politológiai elnevezés értelme és hatása a diktatúra–demokrácia kontinuumon? Többek között ezeket a kérdéseket járja körbe ez a szekció, amelynek célja nem csupán az elméleti tájékozódás, hanem a társadalmi cselekvést elősegítő közös gondolkodás. A résztvevők diszciplináris beágyazottságai is különbözőek: van köztünk elsődlegesen politika kutató, közgazdász, a politikai gazdaságtan szakértője és szociológus.

Szekciónkban a magyar és a közép-kelet-európai társadalmi változásokat elsősorban annak globális gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális összefüggéseibe visszahelyezve vizsgáljuk meg, mégpedig különböző társadalomtudományi módszerek és elméletek segítségével. Célunk a globális társadalmi egyenlőtlenségek, az osztályviszonyok, a társadalmi nemek reprodukciójának, valamint az etnicitás és a rasszizmus kapcsolatának együttes vizsgálata. Ehhez a kelet-közép európai és azon belül magyar tapasztalatokból indulunk ki, felhasználva különböző kvantitatív és kvalitatív tanulmányok eredményeit. Értelmezésünkhöz olyan módszertani paradigmákat használunk fel, mint Antonio Gramsci hegémóniaelmélete, a globális tér centrum és periféria viszonyainak történeti-szociológiai elemzése, és az osztályszerkezet és a rasszista hierarchia összefonódásának elemzése.

Módszertani kiindulópontunk, hogy a hazai, illetve más társadalmi közegek elemzésekor nem kezelhetjük a kutatások e tárgyait egymástól elszigetelten, nem tekinthetjük őket önmagukba zárt elemzési egységeknek, hanem ehelyett a globális környezet és a belső társadalmi és politikai viszonyok összekapcsoltságára helyezük a hangsúlyt. A társadalmi nem és az osztály kérdései például általában kiemelt helyen szerepelnek a magyar társadalomtudományi közbeszédben, de az ezek közötti kapcsolatot, illetve ezek

és a rasszizmus, illetve az etnicitás kategóriáihoz fűződő kölcsönösen meghatározott viszonyát ritkán szokás együtt vizsgálni.

Szekciónk átfogó, holisztikus megközelítésre tesz kísérletet, hogy ezen összesített szempontrendszer szerint vizsgáljuk meg a hazai társadalmi egyenlőtlenségek alakulásának történelmi folyamatát egyfelől annak nemzetközi háttére előtt, másfelől e leíró kategóriákat nem szétválasztva, hanem az egymással való kölcsönös összefüggésre helyezve a hangsúlyt. Ennek érdekében szekciónk résztvevői más és más diszciplínák felől érkeznek, miközben saját módszertani paradigmáikat e közös értelmezési keretbe integrálva próbálnak meg egy átfogó képet felvázolni.

16. Pártok és pártrendszerek a 21. században: elméletek és kihívások (szekcióvezetők: *Csizmadia Ervin, Tóth H. László*)

A szekció kettős fókusszal vizsgálja a pártrendszerek jelenkori működésének elméleti kérdéseit.

A szekció első részében azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy bizonyos országokban miért alakul ki – rendszereken átívelve – domináns pártrendszer. Sort kerítünk arra, hogy a domináns pártrendszert elhelyezzük a pártelemélen belül, és megvizsgáljuk, hogy a sokpárti váltógazdálkodásos rendszerekhez képest ez mennyiben jelent mást. Részletesen elemezzük a politikai, kulturális és társadalmi hagyományokat, mint a domináns rendszerek létrejöttében meghatározó tényezőket, és a domináns pártrendszert elhelyezzük a pártrendszerek univerzumában. A jelenséget országtanulmányokban is vizsgáljuk. Így külön előadás foglalkozna Japánnal (ahol szinte csak domináns pártrendszerek működnek), illetve Nagy-Britanniával (ahol a fejlődés bizonyos pontjain jelentkezett ez a pártrendszer-típus). Ezen kívül Magyarországot is külön elemezzük, ahol szintén visszatérőnek nevezhetjük a domináns pártrendszert. A szekcióban az 1990 utáni magyar pártrendszer-fejlődés egyes fontos elemeire is kitérünk, mint például a pre-dominancia, a kvázi dominancia, illetve a pártrendszer-koncentráció jelenségeire.

A szekció második részében a tágabban értelmezett nyugati világban a 2020-as években kialakult válságok, illetve az általuk a kormányzatok elé állított kihívások kerülnek a középpontba. A pandémia, az orosz-ukrán háború, a Közel-Kelet-i helyzet eszkalálódása egyaránt szűkítik a kormányzatok mozgásterét, akár egymás hatását is erősítve, kiegészülve az egyes társadalmakat belülről érintő megrázkódtatásokkal, az elégedetlenség növekedésével. A válságjelenségek mellett a párt-alapú kormányzás (R. Katz) működését a pártokat, pártrendszereket érő kihívások is nehezítik. Az évtizedeken át stabilan működő pártok meggyengülése, új kihívók megjelenése (akár pártokon belül, akár új pártok-mozgalmak formájában), korábbi kormányzati mintázatok ellehetetlenülése demonstrálják azokat a változásokat, amelyek a párt-kormányzatok pártpolitikai oldalát jellemzik. Mindez nagyfokú kiszámíthatatlansággal, és az egyes kormányzatok pozíciójának meggyengülésével jár együtt. Gyakori kormányválságok, elhúzódó kormányalakítások, esetleg egymás után ismétlődő választások demonstrálják a pártrendszerek átalakulását a nyugati világ demokratikus országaiban. A szekció ezen részének célja, hogy helyet biztosítson a pártrendszerek változásait, a hagyományos pártokat érő kihívásokat bemutató előadásoknak, a nyugati világ napjainkban lezajló választásait bemutató esettanulmányoknak. Várjuk azok jelentkezését, akik a pártrendszerek változásait, választásokat, esetleg az „outsiderként” megjelenő jelöltek (pl. Trump, Milei) sikerét érintő kutatásaik pártelméleti relevanciával is rendelkező eredményeit prezentálnák.

17. Politikai képviselet (szekcióvezető: *Illés Gábor*)

Nem túlzás a képviseletelmélet reneszánszáról beszélni az elmúlt másfél évtizedben: az újabb irodalmakban a képviselet nem mint a közvetlen demokrácia pótléka, hanem mint a nyugati politikai modernitás kulcskategóriája jelenik meg. Demokrácia és képviselet viszonyának tematizálása több elméletalkotási utat is nyit: egyes szerzők (pl. Saward, Urbinati) szerint a képviselet hozza létre azt az esztétikai távolságot, amely az állampolgári ítéletalkotást lehetővé teszi – tehát az igazi demokrácia képviseleti demokrácia. Másfelől, a fogalmi kapcsolat lazítása lehetővé teszi olyan képviseleti formák azonosítását és elemzését, amelyek nem, vagy csak részlegesen demokratikusak. Az eltérő megközelítések lehetőségfeltétele azonban közös: a „képviseleti fordulat” új elméletalkotási horizontot nyit a kortárs politikai rezsimek és gyakorlatok elemzésében. Ez teszi lehetővé a kutatók számára, hogy a politikai képviselet második világháború utáni

domináns formáját, a pártkormányzatot fokozatosan felváltó alternatív képviseleti mintázatokat (populizmus, technokrácia, nem választott képviselet, stb.) konceptualizálják.

A „képviseleti fordulat” egyúttal összekapcsolódott egy konstruktivista fordulattal is, amely – szemben a klasszikus pitkini elképzeléssel – a képviseletet konstitutív folyamatként fogja fel, ahol a képviseletek érdeke és identitása nem kiinduló adottság, hanem a folyamat végeredménye. Ezzel párhuzamosan a kutatói figyelem is egyre inkább a politikusok és egyéb aktorok által bejelentett „képviseleti igényekre” (representative claim), illetve azok elfogadásának és elutasításának különböző módjaira helyeződött. A legújabb irodalmak ezt a konstruktivista alapállást igyekeznek kiegészíteni a nem nyelvi performativitás (stílus, modor, öltözködés, színpadiaság, stb.) képviseleti szerepének tárgyalásával.

A szekció ezen a ponton veszi fel a fonalat, egyszerre tárgyalva klasszikus képviseleti formákat és történeti eseteket az új eredmények horizontja előtt; a képviselet és a részvétel határterületén elhelyezhető új intézményeket; illetve a performatív elméletek jelenét és továbbgondolási lehetőségeit. Mindezt azzal a szándékkal, hogy a képviselethez kapcsolódó különböző problémák kutatói között termékeny párbeszédet hozzon létre.

18. Történeti társadalomtudomány és szintetikus jogelmélet (szekcióvezető: Szigeti Péter)

Majdnem kétszáz éve létezik a *társadalomtudományban* az az irányzat, felfogás, amelyik az elméletalkotást éppen hogy nem az empiria és a történetiség ellenében, hanem azokkal megalapozva képzelet el és művel: nem innen és túl, hanem belőle néz szembe és ki a jelen kihívásaival és a jövőendő szakadatlan mozgásával. Fő képviselői egykor K. Marx, M. Weber és mások voltak, akiket ma gyakran a meghaladottnak vélt modernitás utolsó mohikánjaiként kezelnek (le). Jürgen Kockával, Göran Therbornnal, Sean Creavennel, Ignacio Ramonetval, Immanuel Wallersteinnel, Giovanni Arrighivel, F. Braudellel és másokkal együtt nem osztjuk ezt a lekezelő felfogást. Eltérve tehát a nomotetikus-idiografikus, a Sein-Sollen neokantiánus és a deskriptív-preskriptív módszerdualista és hasonló álláspontoktól, fenntartjuk az elméletalkotás („teória = egybe és egységbe látás”) és az empiria (történeti anyag) egységének szintetikus követelményét, holisztikus szemléletét és a konkrét totalitás elv érvényesítését, - amely persze többféle megoldáshoz vezethet, és tudományági, műfajbeli különbözőségek mellett is megvalósítható. A módszerdualizmus és elválasztottság tagadásának pedig konzekvenciái vannak akár a jogelméletre, akár a politika elméletére, akár a szociológiai gondolkodásra, sőt, minden társadalommal foglalkozó tudományra nézve, anélkül, hogy bárkit is ennek érvényesítésére „köteleznének”. Bemutatni és ajánlani azonban kívánatos. *Egy ilyen tagolt, össz-törekvésében mégis szintetikus jogelmélet perspektíváival és eredményeivel kívánna foglalkozni a szekció.* Megjegyezve, hogy eltérően a main stream pozitívista- és módszertani analitikus irányzattól, nálunk minden különbözősége és ellentéte mellett is létezett és ma is élő hagyománya van a szintetikus/szinoptikus jogfelfogásnak, elméletalkotásnak.